

ՀԱՅԱԳԱՏԿԱՆ ԷԶԵՐ

Հէրմէթեան տոմարն իսկական ազգութիւնը:

Հէրմէթ բժշկին յիշատակութեան կը
հանդիպիրք առաջին անգամ Paul Lucas անուն
գաղղիացի ուղեւորին ուղեգրութեանը մէջ¹
(էջ 126), ուր տեղեկացնելէ վերջը թէ ինքը
Ջուղայէն ելելով՝ հասած էր ի Համադան
1701, Յուլիս 19ին, կ'ըսէ.

„Comme il y a en cette ville un missionnaire nommé Mr. Roc, qui est prêtre du séminaire des missions orientales, avec qui demeure Mr. Hermet médecin, nous fûmes logés chez eux, et ils nous reçurent avec toute la bienveillance possible.“

Այս խօսքերէս թէեւ, արդարեւ որոշ
բան մը չի հասկըցուիր Հէրմէթի ազգութեան
մասին, բայց ուշի ուշով ընթերցողը կրնայ
անոնց մէջէն ընդշմարել անոր Հայ չըլլալը:
Շատ հաւանական է որ այն ատեն դեռ նոր
եկած էր Եւրոպայէն ու տակաւին ամուսնա-
ցած չէր:

Հէրմէթի ծանօթ երկրորդ յիշատակու-
թիւնը կը գտնուի Corneille de Broyn անուն
Հոլանդացի ուղեւորին գաղղիներէն ուղեգրու-
թեան շրջորդ հատորին² մէջ (էջ. 241): Այս

1 Voyage du sieur Paul Lucas au Levant.
ge volume, Paris 1704.

2 Voyages de Corneille le Bruyn par la Moscovie
et la Perse. T. 4, à la Haye 1732.

ուղեւորը՝ իր հայրենիքէն (Լահայէ) մեկնելով Ռուսաստանի ծածմով կը հասնի 1704 Յուլի 16ին Նոր-Ջուղա, որուն մասին այլեւայլ տեղեկութիւններ տալէն վերջը կ'ըսէ.

„Il se trouve plusieurs autres européens, à Julfa, la plupart français et trois Genevois dont l'un est orfèvre et les deux autres sont horlogers, et deux médecins, un français nommé Hermet et un grec, natif de Smyrne. Ils sont tous mariés, à la reserve d'un de trois Genevois, nommé Finot, à des arméniennes de basse extraction; de sorte qu'ils ont bien de peine à subsister; outre qu'il n'y a rien à faire ici pour les étrangers comme on l'a déjà observé. De plus les perses ont d'habiles médecins et d'assez bon mathématiciens parmi eux; mais ils n'entendent pas la chirurgie; et cependant on n'y fait aucun cas des chirurgiens étrangers, ils n'ont aussi aucune considération pour ceux qui sont au service du roi dont les pensions se payent en billet monai sur d'autres villes, de sorte qu'ils perdent souvent un tiers et quelquefois même la moitié de ce qui leur est dû, pour avoir de l'argent comptant.”

Այսպիսի բացայայտ եւ որոշ վկայութիւն մը կարդալէն վերջը, անդէպ է կարծեմ այլ եւս պնդել Հէրմէթեան տոհմին հայ ծագման վրայ. մանաւանդ որ բոլոր պարագաները, այսինքն, ժամանակը, տեղը, արհեստը հայուհայ մը հետ ամուսնութիւնը եւ յետագոյն հայ պատմագիրներուն այս մասին լռութիւնը կը միաբանին ցուցնելու թէ մեզի ծանօթ Հէրմէթեաններուն նախահայրը՝ այս հատուածին մէջ յիշուած գաղղիացի բժիշկ Hermetն է եւ ոչ թէ ուրիշ մէկը: Ուր թողունք որ սոյն անունը՝ աւելի եւրոպական, եւ ի մասնաւորի գաղղիական կ'երեւի քան թէ հայկական, որովհետեւ նոյն վերջաւորութեամբ յաճախութիւն գաղղիական անուններ կան, զոր օրինակ, Cogniet, Gallet, Galliffet, Janet, Lémnet, Pillet եւ այլն այս առթիւ Charle գաղղիացի մաթեմատիկոսին (1822—1901) Hermite մականունը կրնայ անցնիլ արթնամիտ ընթերցողին յիշողութիւնէն:

Երանի թէ պահուած կամ հրատարակուած ըլլային յԱսպահան եւ ի Նոր-Ջուղա ատենօք գտնուած լատին վանքերու եւ եկեղեցիներու տարեգրութիւններն ու յիշատակարանները. այն ատեն շատ բան պիտի գիտնայինք այս

եւ ուրիշ կէտերու մասին: Բարեբախտաբար դեռ պահուած կը մնայ՝ ի Բասրա 1623էն ի վեր հաստատուած եւ ի Բաղդադ 1721ին եկած Կարմեղեան (Carmes) կրօնաւորներու լատիններէն Յիշատակարանաց մէկ մասը, որ գլխաւորաբար կը բաղկանայ հինգ գրքերէ կամ տետրակներէ, որոնց մէջ արձանագրուած են յիշեալ երկու քաղաքներուն նախկին կաթողիկէ բնակիչներուն եւ անցորդներուն մեծագոյն մասին ծնունդը, պսակը եւ մահը, ինչպէս նաեւ ինչ ինչ տեղեկութիւններ ու զանազան դէպքեր: Տեղ տեղ ալ թղթատողէ աչքին կը հանդիպին գաղղիներէն եւ հայերէն իսկագիր ստորագրութիւններ ու լատին տառերով՝ հայերէն եւ արաբերէն գրուած մէկ քանի էջեր: Եւ զարմանք չէ, որովհետեւ այս երկու լեզուները գիտցող կարմեղեան կրօնաւորներ կային ատեն մը ի Բասրա:

Արդ այս թանկագին Յիշատակարանաց մէջ յաճախ կը յիշուին Հէրմէթեանները, ինչպէս նաեւ ուրիշ հայազգի կաթողիկէ գերդաստաններ, որոնք Ջուղայէն եւ ուրիշ տեղերէ գաղթած էին վերոյիշեալ քաղաքները:

Հէրմէթեանց բոլոր յիշատակութիւնները իմովսանն աղէկ մը քննելով եւ իրարու հետ համեմատելով հասայ հետեւեալ եզրակացութեան:

Հէրմէթը ի Նոր-Ջուղա ամուսնացած է եւ նոյն ամուսնութենէն ունեցած է հետեւեալ զաւակները.

1. Կատարինա, որ է կողակից ջուղայեցի հայ-կաթողիկէ Թադէոսի Շահրիմանեան:

2. Յովնաննէս, որ լատին բնագրին մէջ հետագայ տարբեր ձեւերով կը յիշուի. „Joannes. Dominus Giannet, id est, Joannes Baptistus“ կամ պարզապէս „Johannes Baptistus“:

Այս անուանակոչութեան հետ կը համահայնի նաեւ անոր գաղղիներէն փակագիր ստորագրութիւնը, որ է „F. B. Ermet témoin“ ուրիշ տեղ կը ստորագրէ այսպէս. Hermet témoin: Արդ այս Յովհաննէսը կամ ինչպէս կ'ըսէ բնագրը այս „Joannes Hermet, filius q^a. Antoni... Julfencis“ երկրորդ անգամ ըլլալով՝ կ'ամուսնանայ Բասրա քաղաքին մէջ, 1751 Փետր. 18ին ջուղայեցի հայ-կաթողիկէ Շահրիմանեան Աղանուրի Ռէջինա (Regina) այրի գտնելէ հետ, եւ կ'երեւի թէ Յովհաննէս անունով տղայ

1 Տե՛ս Յ. Յովհաննէսեան, Պատմ. Նոր-Ջուղայի որ յԱսպահան, Նոր-Ջուղա 1881, Բ, էջ 108:

Յօդուածս ամբողջացնելու եւ կատարեալ ընելու համար պատշաճ կը համարիմ հոս աւելցնել, որ Edward Ives անունով Անգղիացի ուղեւոր մը, իր անգղիերէն ուղեգրութեան մէջ յաճախ կը յիշատակէ Hemet անուն մարդ մը, որ տեղեակ էր պարսկերէնի, գաղղիերէնի եւ աղճատ անգղիերէն մը կը խօսէր, եւ ուղեկցեցաւ Ives ուղեւորին, երբ ասիկա Բասրայէն մեկնեցաւ, 27 Ապրիլ 1758 իր հայրենիքը վերադառնալու համար: Արդ այս մարդուս մասին կ'ըսէ:

"Mons. Hemet of french extraction, but for many years employed as interpreter to the English Factory at Ispahan, and now ruined in his circumstances by the civil wars carried on in Persia, joined us at Bassora, on his way to Baghdad, where his family resided, and he proposed carrying them from thence to Venise, his wife's native place".

Ճամբում Անգղիացի ուղեւորին Արար հետեւորդներէն մէկը կը հիւանդանայ, Hemetին կը դիմուի, իրրեւ բժշկութեան տեղեակի, զայն դարմանելու համար:

"We desired Mr. Hemet, who had some Knowledge of medicine, to take care of him".

Այս գլխաւոր եւ մեր նպատակին համար կարեւոր երկու հատուածները, անոր համար յառաջ բերի, որովհետեւ հաւանական կ'երեւի, որ յիշեալ Hemetը մէկն ըլլայ Հերմէթեաններէն: Բոլոր պարագաները նպաստաւոր են այս կարծեաց հաստատութեան, այսինքն, անունը — Անգլիացւոյ մը կողմանէ Ի տառին կրճատումը՝ դարմանալի չէ — գաղղիական ծագումը, յԱսպահան գտնուիլը Բասրա կամ Բաղդատ գաղթելը, Վենետիկցի ամուսին ունենալը, Վենետիկ ելթալու դիտաւորութիւնը՝ եւ վերջապէս, բժշկութեան քիչ շատ տեղեակ ըլլալը: Սակայն ի վերայ այս ամենայնի կարծիք մըն է այս, որուն արժէքը կարելի է որ ապագային ճշգրիտ գնահատուի եւ արդիւնքը ծանուցուի Հանգիսիս պատ. ընթերցողներուն:

Բաղդատ, 21 Յունուար 1922:

ՆԵՐՍԷՍ Ա. ՍԱՅՐԱԿԱՆ

1 "A voyage from England to India in year 1754 also, a journey from Persia to England by an unusual route by Edward Ives. London 1773", էջ 237:

2 էջ 293:

ՉԵՀԱՐԲԱՆՔԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀԻՍՈՒԹԻՒՆԸ

— (Հարմարութեամբ)

14. Օրհնանքներ:

Չահարմահալում գիւղացիները հիւանդ են նաեւ մի շարք օրհնանքներ. դրանք մեծամասնութեամբ պարզ, բայց գողտրիկ բարեմալութիւններ են կեանքի, արեւշատութեան, աշխատանքի, ճանապարհորդութեան եւ այլն: Գիւղացիներն իրենց առօրեայ կեանքում համարեա միշտ արատաստում են այդ օրհնանքները, այն հասկացողութեամբ, որ անոնց նրանց մարդ յաջողութիւն չի ունենար եւ իր գործերն էլ յաջող չեն ընթանար: Օրհնանքներ ասելը գիւղացիները բարոյական պարտականութիւն են համարում: Այդպէս են եղել նահապետական բոլոր ազգերը: Նրանց բերաններէն օրհնանքները մեղրի նման ծորել են: Այդ են ցոյց տալիս մեղ ազգագրական հրատարակութիւնների ուսումնասիրութիւնները: Այդպէս է եւ այսօր Չահարմահալի ժողովուրդը:

Շրջեցէք գաւառի բոլոր գիւղերը, մտէք գիւղացիների մէջ, մասնակցեցէք նրանց ճաշերին, խնջոյքներին, անգամ աշխատանքներին եւ դուք պիտի լսէք մի շարք օրհնանքներ բարեմալութիւնների: Ահա դրանք:

- Աղիգդ ապրի:
- Ախպէրդ ապրի:
- Ապրի արեւդ:
- Ապրի որթիճդ:
- Ածանիդդ առնես:
- Աստուած գալոց զագէն փրգի:
- Աստուած քէզի արեւշատութուն տայ:
- Աստուած քէզի զօշ որթի տայ:
- Աստուած քէզի զայիմ ձէռով պահի:
- Աստուած քէզի շարից փրգի:
- Աստուած քու դօրձին աշօղութուն տայ:
- Աստուած քու ծերութունն օղհնի:
- Աստուած քու կալ ու կտին բարեմալ տայ:
- Աստուած քու հօրն ու մօրն ու ականատեսդ շատ պահի:
- Աստուած քու ձէռք չկառ ճցնի:
- Աստուած քու որթիքն զօրացնի:
- Աստուած ձէռք քու վրայ բլնի:
- Բարցդ բարի բլնի:
- Բարով կապես խիպանիդ կարմիր-կանաչը:
- Բարով մաշեո, էդ հին բլնի, հարա նոր:
- Գնա օր հացդ տաք բլնի, ջուրդ սառն բլնի:
- Վօրդ քարին շառնի, մատդ փուշ նպատի: